

Batta István

A széncsata történetéhez I.

A demokratizmus és a baloldal küzdelme Nógrád megyében (1935-1944)

Nógrád megyében az első világháború következményeként nagy változások és váratlan hatások következnek be. Az akkori ország közepén fekvő megye hirtelen az ország határára szorul. Mi több, a ketté szelt megye befogadója és szemtanúja is a Felvidékről menekülő magyarok kínlódásának. Nógrádban a nemzeti katasztrófa naponta megélt valóság. Érzékenyebb a hazafias szólamokra, a politikai radikalizmusra, a pillanatnyi hatalom viszont – az országhatár miatt is – éberebb, jobban vigyáz a rendre, kényesebb a társadalom "békéjére".

A trianoni békeszerződéssel a megye ipara és elsősorban szénbányászata új feltételek közé kerül. A már hanyatlóban lévő szénbányászat, kisebb bányák fenntartásával, újak nyitásával, a szállítás korszerűsítésével, a szén osztályozásával új korszakot kezd az energiában szegény országban. A bányaipar kis létszámú, kolonizált törzsgárda fenntartásával és nagy tömegű falun élő munkások foglalkoztatásával szerez szükséges munkaerőt. A megye bányaiparában foglalkoztatottak nagy tömege; társadalmi, politikai körülményeik jelentős hatást gyakoroltak az 1945. után elindult változásokra is.

A nógrádi bányászság egyik sajátossága a társadalmi, politikai elzártság, elzárkózottság. Ez, az akkori társadalmi, települési viszonyokból is kövekezett. A két világháború között felnőtt nógrádi bányász-nemzedék és vezetői nem ismerhették meg a magyar baloldal törekvéseit. A munkásmozgalom eszménye, a szocializmus, mint politikai mozgalom nem tudott soraikban hitelesen és tömegesen elterjedni. A szocializmus elveit abszolutizálva,

leegyszerűsítve, sokan egyéni vágyaikhoz igazítva terjesztették, saját műveltségük szintjén értelmezték. A szocializmus eszméi, tehát hiteles források hiányában, a demokrácia gyakorló terepe nélkül terjednek. Az uralkodó réteg is "segített" abban, hogy az elégedetlenkedők, a hatalommal szembekerülő válogatás nélkül szocialistának minősüljenek. A nyilas mozgalom átmeneti sikereiben ez majd jelentős szerepet játszik. A fentiek miatt is az akkori középrétegek, az értelmiség távol tartja magát az ilyen szocializmus képtől.

A szocializmus torz felfogásának kedvezett továbbá a Horthy-rendszer is, a kommunről fennmaradt ismeretek, a szélsőjobboldali demagógia, a baloldali szervezetek hiánya, erőtlensége, valamint az MKP, az SZDP egymás elleni harca, az illegálitás, a rendkívül szűk nyilvánosság, stb.

A megye lakosságát tartósan foglalkoztatta Trianon és annak hatása. A munkásmozgalom két nagy áramlata: a demokratikus szocializmus és bolsevizmus, az ezekről folyó viták, álláspontok nem jutnak el a megye

mozgalmaiba. Az általam vizsgált korban a szociáldemokrata párt, a szakszervezet kiszorult a megye munkástársadalmának életéből.

A napi gazdasági, politikai küzdelmek, a pártharcok nem közvetítették a baloldal valós, kiküzdött értékeit. Sőt a községekben a baloldali pártok nincsenek jelen, a sajtó pedig csak kevesekhez jut el. A bányászmozgalmak a gyári munkásságtól elszakítva, gyakran szembeállítva léteztek.

A bányászok egy része idényjellegű munkát végez, ősztől tavaszig bányász, nyáron a mezőgazdaságban keresi kenyerét. A falun élő bányász könnyebben ellenőrizhető, befolyásolható. A tőke- és kormányellenesség önmagában nem bizonyult jó iránytűnek a német nemzeti szocializmus és a nyilasmozgalmak fellendülése idején. A trianoni határok revíziója bénítólag hat a magyar progresszióra. A megyei bányászmozgalmakban is erősödik az uralkodó körök befolyása.

Az 1930-as évek második felében a mozgalom új feltételek közé szorul. A fasizmus előretörése, a háborús konjunktúra, az életkörülmények javulása más igényeket, körülményeket alakít ki. A bányamunkásság mozgalmainak helyzetét jelzi, hogy a nyilasok által pártolt 1940. évi őszi bányász-sztrájknak a megyében politikai bázisa volt, hogy a Szovjetunió elleni háború éveiben sok bányász a szocializmust azonosítja a szovjet rendszerrel. A nógrádi bányászmozgalmak sajátossága, a radikalizmus, a háború éveiben terjed és megerősödik, egyértelműen "balra tart". Ezt a radikalizmust egy szűk csoport elkötelezettsége, messianisztikus hite, személyes bátorsága élteti, de a bányászok életviszonyai, összetartása, egyetértő támogatása ösztönzi. Ennek a radikalizmusnak új erőt ad az a felismerés, hogy a háborút az uralkodó osztály elveszíti. A radikalizmus a politikai kizárólagosságot, a "múlt teljes" eltörlését teszi mércéjévé. Az igazságosság

megteremtését a sérelmek orvoslását, a büntetéssel, a leszámolással azonosítja. Terjed az az illúzió, amely a "felelősök" megbüntetésétől automatikusan a társadalom bajainak orvoslását reméli. Ez a radikalizmus a felhalmozott sérelmek és a keletkező indulatok levezetésére nem is keresi a politikai, a jogi, a törvényes kereteket. Ebben a légkörben érthetjük meg, hogy az SZDP által 1942 után kiépített szervezetek, felkutatott munkásvezetők egy része 1945 után az MKP-hoz pártolt.

Az MKP felkarolja, ösztönzi a bányászmozgalmak radikalizmusát, mert a politikai fordulatokban az egyeduralomért folytatott harcában könnyen és jól tudja felhasználni. A hangzatos jelszavak az "egyszerű megoldások" gyorsan mozgósítanak, valósággal vakítanak, alkalmasak arra, hogy a bányauzeme-

toljpróba

Bódi Ildikó

Salgótarjánban születtem, Etesen nőttem fel, egy csodálatosan szép utcában, amit magasra nyúló gesztenyefák szegélyeztek. E fák alatt tízévesen arról álmodoztam, hogy író leszek. Az első füzetet, amire ráírtam: "REGÉNY", azóta is őrzöm, és céljaim között első helyen szerepel a húszéves álom megvalósítása.

Az emberi lélek, a gondolkodás, az élet rejtett oldala az, ami érdekel, és írásaimban ezt a megfoghatatlant próbálom bemutatni. Rohanó világunk nagy hajszájában félok, hogy elfeledkezzünk önmagunk "mélyére" nézni. Ez szerintem veszélyes játék. Ezért írok olykor rejtett értelmű novellákat.

A köpködő kobra című írásomban a kobra a sekélyes lélek jelképe, akit - mert ilyen - a gonosz felhasználhat céljaira.

Novelláimat pszichológiai sci-fi-nek nevezem.

ket egyetlen párt befolyása alá helyezték.

A bányászmozgalom radikalizmusa és e radikalizmus 1945. utáni kultusza a mozgalmat dezorientálja, megfosztva attól az igénytől, hogy tömegesen nevelje fel a képzett, a művelt, a kompromisszumokra kész munkásvezetőket. A bátorság, az elszántság, az "osztályharcosság" az egyén értéke, de a mozgalomnak ennél többel kell rendelkeznie. Az elzárkózásnak kedvez, hogy a termelőüzemek egymástól nagy távolságban, kis- és közepes települések közelében helyezkednek el. A széntelepek geológiai viszonyai nem teszik lehetővé a nagy kapacitású bányák kiépítését. A termelő üzemek létszáma alacsony (átlag 300 fő körüli),¹ a bányászok sok településen éltek. Egy 1940. évi jelentés szerint a 27 bányaiüzem dolgozóit 70 községből és 38 bánya-

telepről származtathatók.² A termelő-létszámhoz képest a műszaki értelmiség feltűnően alacsony, 2-3 százalék. Az adminisztratív létszámmal együtt 5-6 százalék körül van az "irodisták" aránya. A termelésnek ez a két emberi tényezője, ilyen körülmények között, még ha akarna sem tudna hatásosan egymásra találni.

A szakszervezetek tevékenységét szabályozó rendelkezések szerint helyi csoportokat 100 tag hozhatott létre. A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének 1942-es adatai alapján mindössze 904 tagja volt, ami az iparág 70.000 dolgozóját alapul véve alig több mint 1 százalékos szervezettséget jelent.³

A nógrádi medencében 1936 után a szakszervezetnek nincsenek helyi csoportjai. A helyi csoportok a második világháború idején alakultak meg. Olyan jelentős bányásztelepüléseken mint Etes, Kazár, Karancslapujtő, Karancsalja, Nagybátony, Zagyvapálfalva, csak 1943-ban alakulnak meg legálisan a szakszervezet helyi csoportjai. A Szakszervezet Salgótarjáni Alközpontja is csak 1943-ban jött létre.⁴

A szakszervezet kiépítésében kimagasló szerepe volt a Bányász-szakszervezet országos titkárának, *Jellinek Ferenc*nek, aki az 1940. évi országos bányász-sztrájk idején ismeri fel, hogy a nyilas mozgalom milyen veszélyes játékot űz az elégedetlen, szervezetlen bányásztömegekkel. A korbeli hiteles adatok, tények azt bizonyítják, hogy a nógrádi szénmedencében a legális munkásmozgalom az 1935-1942 közötti években gyenge és szervezetlen. Az egyes bányászrétegek politikai hangulatát, kormány- és tőkeellenes megnyilvánulásait, elkeseredett törekvéseit a legális munkásmozgalom meggyengülése miatt is - többféle politikai irányzat is formálja illetve kihasználja.

A Gömbös-kormány idején az SZDP és a szakszervezet érzékeny veszteségeket szen-

A köpködő kobra

1.

A köpködő kobra unottan siklott a kígyóktól hemzseggő keskeny sziklautakon. A kirívóan csinos, és fiatal kígyólányokat megbámulta, néhányukra rámosolygott. A többiekre ügyet sem vetett. Azok előtt viszont, akiken látszott, hogy hajlandók lennének szóbaelegyedni vele, azok előtt megpödörte nemlétező hetyke bajsztát.

Ő is, mint a többi koros kígyótársa, a zsenge nemzedéket kedvelte. Azokat, akik még tapasztalatlanok voltak. A vele egykorú hölgyeket már nem lehetett átlátszó, minden nő fülebe suttogható, rongyossá kopott bókokkal elszédíteni. A serdülő nemzedék azonban így is izgalmasnak találta őt. Mellettük tündökölhetett és igazi férfinak érezhette magát, annak ellenére, hogy már régóta feledte, milyennek kell lennie egy igazi férfinak. Az sem csökkentette diadalérzetét, hogy tudta, ezek a fiatalok csak azért fogadják udvarlásait, mert legyezi a hiúságukat, hogy alig bújtak elő a tojásaikból és máris egy felnőtt kígyó udvarolja körül őket.

ved. A legális munkásmozgalmat a támadások, a szélső-jobboldali demagógia, a trianoni sokk, majd az "országgyarapítások" nehéz helyzetbe hozzák. Ehhez járul a KMP, amely éles harcot folytat a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek ellen. A KMP, az egyes kommunista csoportok fellépései zavart és károkat okoznak a legális mozgalomnak: a hibás politikai alapállás, a tájékoztatlanság miatt több alkalommal a Horthy-rendszer és a szélsőjobboldal kezére játszanak.

A kibontakozó háborús készülődés gazdasági fellendülést indukál, érezhetően javulnak a megélhetési körülmények. Az országban jól érezhető az életviszonyok, a politikai hangulat változása.

Ezek tükröződnek az SZDP 1939-es választási vereségében, a szélsőjobboldal általános előretörésében, a munkásmozgalomra gyakorolt hatásában. A szakszervezetek taglétszáma jelentősen csökken. A Bányamunkások Szakszervezetének taglétszáma erősen visszaesik. A rendszeres tagdíjat fizetők még a 200-as létszámot sem érték el. (Országos adat. ⁵)

A legális munkásmozgalom ilyen arányú meggyengülése nehéz helyzetet teremt a magyar baloldal számára is. Különösen bonyolult helyzetbe kerülnek a haladó értelmiségiek, a német orientációt elutasítók, stb. A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek meggyengülése szinte lehetetlenné teszi az MKP illegális tevékenységét. A tájékoztatói zavarral küzdő KMP, az illegális kommunisták súlyos és értelmetlen áldozatokra kényszerülnek. Ilyen körülmények között a lázadók akkor is kommunista jelzőt kaphatnak, ha politikai színük nem vörös.

"Salgótarjánban a munkásmozgalom erősen visszaesik, tíz éven át jelentősebb eseményei úgyszólván nincsenek."⁶ A harmincas évek második felében a nógrádi munkásmozgalom történetének legnagyobb válságát éli

át. Az elzárt, a kedvezőtlen feltételek között élő bányászság szinte teljesen magára marad, egyes körzetei, jelentős rétegei egymástól is elszigetelődnek. A bányász-szakszervezet a stagnálás és érdektelenség éveit követően 1937-ben a megyében megszűnik. Ekkor a mintegy 6.000 bányász közül csak néhány száz tagja a szakszervezetnek. Az 1930-as évek végére nagy nemzedékváltás következik be a bányásztársadalomban is. A szociáldemokrata párt 1939-ben Nógrád megyében és Salgótarjánban sem állít képviselőjelöltet, mert semmi esélyét nem látja a sikeres szereplésnek. 1938 után a salgótarjáni városi képviselőtestületnek nincs már egyetlen szociáldemokrata tagja sem. (1925-ben még 38 tagja volt.) A szociáldemokrata pártra, a szakszervezetre mért csapások hatását, a bányásmozgalmak álla-

A kobra – ellentétben szokásával – most nem foglalkozott a lányokkal. Fontosabb gondolatok kötötték le. A Sátánra gondolt, meg arra, hogy éveken át keményen dolgozott, tanulmányozta az emberek megrontásának módozatait, de a legmerészebb álmában sem mertte azt képzelni, hogy ennek jutalamául egy napon, a Sátán találkozóra hívja.

Már besötétedett. Egyre több kígyó nyüzsgött az utcákon. A köpködő kobra most, a megköthető előnyös üzletekre sem gondolt. Határozottan haladt a külváros felé, ahol már teremtet lélek sem jár, és ahol majd találkozik a világi gonoszság irányítójával. Eszébe jutott a felesége. Sejtette, hogy ezidőtájt néz másodszor a faliorára, egyre növekvő dühvel, mert ő, a férje megint késik.

Persze hogy nem szólt neki! Az asszonyokban nem lehet megbízni! Vagy nem hitte volna el, vagy szétkürtöli e fontos, és megtestelődő találkozást a szomszédoknak. Nem érdekelte őt most sem az asszony, sem a tény, hogy néhány nap múltán itt a fészekkészítés ideje, és asszonya majd lerakja tojásait.

Alig hagyta el a város fényeit, a zsivalyt, egyszerűen ott állt előtte. Hatalmas patáival csaknem rálépett, a feje pedig olyan volt, mint az övé.

A kobra megtorpant. Nagyon lassan – nem árt

potát mutatja, hogy a kormánypárt vállalkozik (vállalkozhat!!!) a munkások érdekeinek képviseletére. Egyes helyeken a bérharcok a Magyar Élet Pártja támogatásával érnek el eredményt.⁷ Ez a tény a legszemléltetőbb módon mutatja, hogy a tárgyaló időszakban mennyire elgyengült, visszamaradott Nógrád megye munkásmozgalma.

A Nyilaskeresztes Párt, mint a kormány ellenzéke látványosan "karolja fel" az SZDP befolyása alól kikerült, az önmaga érdekeinek védelmére képtelen nógrádi bányászok érdekeit. Rendezvényeik, sajtójuk élesen támadja a kormányt, időnként a nagytőkét is, fellép egyes munkáskövetelések mellett. Az 1939-es választások után látványos interpellációkkal "védelmezik a magyar munkás érdekeit". A

tolpénia

az óvatosság! – felemelte testét a talajról, hogy jobban szemügyre vehesse a fölötte magasodó, gonosan villogó szemeket.

– Hát itt vagy!? – dörögte a Sátán gúnyosan. – Régóta figyellek! Makacsul sóvárogtlál utánam. Bosszantó volt, nem mondom!

A kobrát előntötte a méreg e gúnyos szavak hallatán. Ösztönösen, közte és a Sátán közötti távolságot kezdte méregetni. Azon töprengett, hogy vajon mérge – ha most kilövelné – elérné-e a Sátán szemét. De eszes volt, és hamar rádöbbsent, hogy a Sátánnal nem szabad kikezdenie, nemcsak mert nála erősebb, hanem azért sem, mert annak is kobra feje van, és ki tudja? Talán mérge sem más!

– Te nyomorult porbacsúszó! Te semmirekellő! – kiáltott le a Sátán. – Mit meg nem engednél magadnak?! Méghogy vak legyek?... De azért tetszel nekem! Látom, igazam volt, amikor úgy véltem, kellő gyűlölet és gonoszság lakik szíved helyén!

– Köszönöm, hogy felfigyeltél rám! – hálálkodott a kobra. – Remélni szem mertem, hogy egy napon majd méltányolod igyekezésemet. Engedd meg, hogy szolgálj legyek!

– Megengedem! – vihogott a Sátán. – Ezért hívtalak! De azt megmondom, hogy ettől a pillanattól kezdve feltételek nélkül engedelmesskedni kell nekem!

magyar progresszió különböző irányzataival nem tudtak tartós politikai szövetségre lépni. A vázlatosan felsorolt tényeknek szerepük volt abban, hogy a szociáldemokrata párt befolyása, szervezeti ereje meggyengült. Nógrád megyében, a szénmedencében, ez a folyamat mélyebbre hatol, mint más bányavidékeken.

A magyar szociáldemokraták rendkívül nehéz helyzetben, tartósan kedvezőtlen feltételek között, tiszteletre méltó nemzeti értékeket alkottak. A Horthy-rendszer ellenséges légkörében szembeszálltak a látványos, sikereket felmutató, "diadalmasan" előretörő fasiszizmussal. Olyan politikai rendszerben teszik ezt, amelynek államhatalma, hatalmon lévő pártjai, intézményei, ellenséggként állnak szembe a demokratizmussal, szocializmussal.

Az SZDP-nek úgy kell elhatárolódnia a szocializmus bolsevik változatától, hogy ezt az uralkodó hatalom ne fordíthassa a haladó mozgalmak ellen. Akkor kell ezt megtennie, amikor az európai munkásmozgalom bolsevik irányzata is látványosan tör előre, nemzetközi sikereket arat, katonai nagyhatalommá lép elő.

A szociáldemokrata pártnak ez a küzdelme, törekvése az 1935-1942-es években a szervezetlen megyei bányászmozgalmakban nem tudatosulhat. Az 1939-es választások, a politikai nyomások, a manipuláció ellenére is túrközték az országban végbement, a kikényszerített változásokat. A nyilaskeresztes párt országosan a szavazatok 25 százalékát szerezte meg. Az országos átlagnál nagyobb arányú sikert értek el több bányavidéken. Így pl. Pécsen, Tatabányán, Salgótarjánban. Nógrád megyében kiemelkedően szerepeltek: a szavazatok több mint 36 százalékát szereztek meg. A szavazatok arányában Nógrádban a párt második lett.

Az 1939-es választásokon egyetlen baloldali pártként a kisgazdák indultak, 12 százalékos eredményt értek el.

A Nyilaskeresztes Párt 1939-es választások előtti taglétszámát több korabeli forrás Nógrád megyében kb. 5.000 főre becsüli. A párt a rétsági járásban megelőzte a kormánypártot, és mandátumhoz jutott. A salgótarjáni választókerületben erős ellenfelekkel szemben megszerezte a szavazatok több mint 31 százalékát. A lajstromos választókerület pótképviselő helyeinek a fele jutott a nyilasoknak. A szélsőjobboldal előretörésének sok oka van. A legdőntőbb a Szociáldemokrata Párt befolyásának csökkenése, a legális munkásmozgalom meggyengülése, elsősorban a falun élő munkások között. Következménye, hogy jelentős munkásrétegek a nyilaspártot, a tőke és a tőkés rend ellenségének gondolva hamis útra tévednek. A kiábránduláshoz hosszú évekre lesz majd szükség, a morális megítélés az, hogy "nyilasok voltak", viszont egy életre szól. A megye történetírásának az eddigieknél mélyebben kell ezzel a "homályos folttal" foglalkozni.

A nyilaspárt felismerte, hogy a meggyengített szociáldemokrata párt az érdekképviselő nélkül maradt munkáság új lehetőséget nyújthat számára. Az uralkodó körökben is ismert, hogy a nógrádi bányászok helyzete, körülményei az iparágban a legrosszabb, hogy ez a tendencia évek óta tart, súlyos sérelmeket halmozott fel, és örökített át a bányászok között. Borsod megye főispánja egy 1940-ben kelt titkos jelentésben írja a kormánynak: "...a munkásság jövedelmét 12-20 százalékkal emelni kell, mert a salgótarjáni szénmedence munkásai ennyivel keresnek kevesebbet, mint a szomszédos vármegyék ipari területeinek munkássága".⁸

A Nyilaskeresztes Párt 1940 őszén a lapangó kormányválság idején elhatározza, hogy a bányászok elégedetlenségét felhasználva olyan belpolitikai válságot hoz létre, amely a szélsőjobboldal hatalomra jutását eredményezi. Ehhez a külpolitikai fejleményeket is kedvezőnek gondolták.

Budapesten 1940 szeptember 1-én titokban 120 bányász részvételével országos bányászkongresszust rendeztek a nyilasok. A kongresszuson az Esztergom megyei, a salgótarjáni és a pécsi küldöttek voltak a hangadók. A dorogi küldöttek javaslatára 30 százalékos béremelést követelő memorandumot állítottak össze. A kongresszust vezető *Gruber Lajos* nyilas országgyűlési képviselő bejelentette, hogy a memorandumot munkásküldöttség adja át az ipari miniszternek.⁹

A kongresszus után fokozott erővel, a nyilaspárt rendelkezésére álló valamennyi eszközzel, folytatódott a bányamunkások körében az elégedetlenség szítása, a nyilaspárt népszerűsítése, a sztrájk előkészítése, a tagtöborzás. A nyilas propaganda a rosszul fizetett - saját politikai- és érdekképviselői szervek

– Rendelkezzz velem! – hajlongott a kobra.

– Szükségem van a gonosz lelkedre! Csak egy hónapra. Túlságosan nagy most a nyugalom, és sok a jószág az emberek között. Igazán kellene már egy kis felfordulás! Jó tervem van!

– A le...hel...kem? – hebegte a kobra. – De hogy képezed?

– Nem kell berezeln! Nem a halálotat akarom! Hozok én a te lelked helyett egy emberit. A tiédet meg egy emberi testbe helyezem.

– Én...? Engem? – hülledezett a kobra. – De hogyan tudnék én úgy élni, mint egy ember? Túl sokat kérsz tőlem!

– Elhallgass, átkozott! Ne merészelj ellenkezni! – üvöltötte a Sátán. – Eltaposlak! Egyébként jobb sorod lesz, mint most, ezt garantálom!

A kobra jobbnak látta, ha nem makacskodik. Úgy gondolta, valahogy majd csak elviseli azt a néhány hetet, és ha mindent megtesz, a Sátán bizonyára gazdagon megjutalmazza... – A Sátán gúnyos röhögése térítette vissza a valóságba.

– Látod! Ezt már szeretem! No, várj itt egy csöppet! – szólt le nyájasan és a következő pillanatban hűlt helye volt.

A kobra még néhány percig ágaskodva állt és csak azután ereszkedett a talajra. Ha nem fárad el oly nagyon, azt hitte volna, az egész csak egy

nélküli - nógrádi bányászok között különösen hatásosnak bizonyult. Valós és régóta fájó sérelmeket tárt fel. A politikai élettől elzárt, a mozgalomtól távoltartott bányászok hirtelen azt érezték, hogy van, aki törődik velük.

A mátranováki bányakörzetben 1940. szeptember 8-án az 1.200 bányászhoz rövid idő alatt a nógrádi medence mintegy 4.000 munkása csatlakozott. A sztrájkolók a fizetések emelését, a szénjárandóság növelését, a munkafeltételek javítását és jobb ételmisszerellátást követeltek. Ez a sztrájk 72 órán belül főként helyi intézkedésekkel, engedményekkel fejeződött be. A megmozdulás megnövelte a közreműködő nyilaspárt tekintélyét. A Teleki-kormány felismerve a nyilas mesterkedések céljait, a bányászok bérének emelését határozta el, de rosszul mérte fel a bányá-

szok hangulatát, elszántságát, a nyilaskeresztes párt iránt ugrásszerűen megnőtt reményeket, illúziókat. 1940 október 7-én bejelentették, hogy a béremelés 7 százalékos lesz.

A felfokozott hangulatban a bányászok elutasították ezt a béremelést és 1940. október 8-án elsőként az országban az etesi Frigyesakna bányászai sztrájkba léptek. A mozgalom vezetője *Faragona József* munkásvezető lett. 1943-ban a zagyvapálfalvai szakszervezeti csoport helyi vezetőinek egyike.¹⁰

A Frigyesakna sztrájkját még azon a napon követték a szénmedence összes bányái. A mozgalom országosan is gyorsan terjedt, október 14-én leálltak a dorogi, tatabányai és pécsi szénmedencék munkásai. A Nógrádban kezdődő országos megmozdulásban a hivatalos statisztika szerint 16 bányatársulat és 31.219 munkás vett részt. Tartani lehetett attól, hogy a sztrájk más iparágakra is áterjed. A mozgalom csapást mért a hadiüzemek katonai rendjére, megnövelte a munkásság önbi-zalmát.

A kormány a mozgalmat elsősorban erőszak alkalmazásával, katonai erővel akarta letörni. Valóságos hadmozdulatok folytak, katonai alakulatok vonultak fel, százával vettek őrizetbe embereket és sokakat katonai behívóval vittek el. A katonai erőszakkal a kormány egyszerre figyelmezteti a nyilaspártot, a szélsőjobbaldalt és a munkásmozgalmat is. Ekkor azonban a Horthy-rendszerben példátlan eset történt. A Salgótarjánba kirendelt két tábornok – *Barabás Emil* altábornagy és *Bántay Alfréd* vezérőrnagy – a megtorló intézkedések teljesítése közben a munkásköveteléseket jogosnak ismeri el. Az egyik értekezleten Barabás altábornagy egy kezében lévő céduláról fizetési adatokat olvasott fel. Elmondta, hat bányászt hallgatott ki, akiknek napi keresete 2-4,33 pengőt tett ki. Ő megállapította, ezek családos emberek és fizetésük a létminimumot sem éri el. Ezután személy szerint aposztrofálta Schmidt vezérigazgató-helyet-

lallpöröha

rossz álom. Nem képzelte, hogy a Sátán ilyen óriási dolgot követel majd tőle. Mert ugyebár az is más, ha azt parancsolja, hogy törje össze a kígyók tojásait, vagy gyilkoljon állatokat, esetleg méreggel fröcsköljön le embereket! De hogy a lelkét cserélje ki! ...? És mit fog szólni az asszony, ha észreveszi? És mi lesz, ha az emberek jönnek rá? Nem töprenghetett tovább, mert a Sátán visszatért. Száz kezét növesztett, mert csak így tudta biztosan tartani a kétségbeesetten hadakozó emberi lelket.

Szó nélkül kivette a kobra lelkét, s az élettelen-né váló kígyótestbe beleygőmösölte a vergődő emberit.

2.

A kobra jobban dolgozott új, szokatlan környezetben, mint ahogy azt maga, vagy a Sátán előre elképzelte. Teljesen elvakította széptevéseivel, ügyesen előadott hazugságaival az embereket. A város rendőrei nem győzték begyűjteni a rendbontó fiatalokat sem, amíg a kobra a városban élt. De ezek csak az első lépései voltak. Három hét leforgása alatt két gyártulajdonost is koldusbotra juttatott, mindkettőt bedőlt Nick hamis információinak. A siker csúcspontja az volt, amikor mindkettő

test és megkérdezte tőle, vajon ő meg tudna-e élni havi 66 pengőből? Kijelentette, bár őt teljhatalmúnak küldte ki a kormány, ő nem lesz hajlandó a munkásság elnyomásához segídekzet nyújtani, legfeljebb elcsapják. Véleménye szerint nem politikai harcról, hanem bérmozgalomról van szó, amelyet úgy lehet megszüntetni, ha a társulat ad valamit a munkásoknak. Álláspontjához csatlakoztak a vezérkar kémelhárító képviselői is.¹¹

A tábornokok ilyen állásfoglalása kedvezett a sztrájkmozgalomnak, mert az erőszak alkalmazása mellett más megoldásokat is szorgalmazott. Az állásfoglalás kedvező volt a nyilaspártnak is, mert az ország nyilvánossága előtt elleplezhette hatalmi törekvéseit, azt a látszatot keltette, hogy önzetlenül állt a bányászok mellé. A kormány azonban ismerte a nyilasok igazi szándékait. Fenygetéssel, kemény intézkedések kilátásba helyezésével, zsarolással a Nyilaskeresztes Párt vezetését meghátrálásra kényszerítette, amely október 20-a után elhatározta magát az általa kirobbantott és szított sztrájkoktól. A nyilaspárt nyilvánosan is megtagadott minden támogatást a sztrájkoló bányászoktól.

A bányatársulatok így is engedményekre, 10-17 százalékos béremelésre kényszerültek. Segélyeket folyósítottak, javították az ellátást, nagyobb figyelmet fordítottak a munkakörülményekre.

A Szociáldemokrata Párt és a bányász szakszervezet az események során nehéz, kényes helyzetbe került. Nem tagadhatta a munkások gazdasági, szociális követeléseinek jogosságát, de látta a mozgalom mögött álló fasiszta fondorlatokat is. Ha ebben a helyzetben a bányászok mellé áll, akaratlanul is a szélsőjobboldal kezére játszik, viszont nem támogathatta a nyilasok ellen fellépő és a bányászmozgalomra csapást mérő kormányt sem. A szociáldemokrata párt végül is helyes

megoldást talált, amely megfelelt a nagy áldozatokkal kialakított politikájának, és a valóságnak is. A kritikus napokban elhatározta magát a *politikai céloktól*. A bányász szakszervezet 1940 decemberében megtartott ülésén a következő határozatot fogadta el: "A Magyar Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége vezetősége és azok tagjai a leghatározottabban visszautasítanak minden olyan törekvést, amely a bányamunkások gazdasági helyzetének javítását célzó mozgalmát a bányamunkásság igazi érdekeivel ellenkező politikai célokra kívánja kihasználni" ... és minden közösséget megtagad azokkal, akik kimondott politikai célokból olyan cselekedetre bírták, amely a termelés menetét megzavarta.¹²

önkezeivel vetett véget életének. A mosószergyáros főbelölte magát, a hajógyáros meg felakasztotta magát.

Nick a nőket is sorra elcsábította, akiknek emiatt ment tönkre a házasságuk, életük. Nick felesége pedig az idegösszeomlás határán állt.

A Sátán lubickolt a gyönyörben. Rettenetesen élvezte a káoszt. A napok azonban gyorsan futottak és egyre közeledett az a határidő, amikor vissza kellett volna cserélnie a lelkeket. A kobra többször is kérlete, hagyjanak mindent úgy ahogy van, de a gonosznak óriási ötlete támadt.

A következő éjszaka, anélkül, hogy azt előre közölte volna a kobrával, visszacserélte a lelkeket.

3.

A cserét követő reggelen Nick a szokottnál is fáradtabban ébredt. Fájt a karja, zsibbadt volt a lába. Végtelen űrt érzett a testében és a lelke is mintha egy stadionban kőborolt volna.

Nehezen tápázkodott fel az ágyról, maga után húzva lábára tekeredett, izzadságtól nedves lepedőjét. A fürdőszobában a kád szélére ült és maga sem értette miért, de elsírta magát.

A Sátán térdét csapkodva vihogott.

Az illegális kommunista mozgalom is kényes helyzetben volt ekkor. A párt politikai irányváltása, az 1936-os feloszlatás, a sztálini leszámolások, a hazai letartóztatások, a szociáldemokrácia iránti ellenszenv, stb. megbénították, tájékozatlanná tették a pártot. A szénmedencében a magukat kommunistáknak vallók nagy része elszigetelt környezetben, szűk üzemi viszonyok között élt, a tájékozódástól elzárt ember. Kapcsolatuk más rétegekkel, a magyar baloldal erőivel nincs, soraikból szinte teljesen hiányzik az értelmiség. A párt külföldön élő vezetői és szervei a helyzetet nem ismerve a bányászsztrájkot a fennálló rendellennek látják, a kommunista mozgalom felinduléseként értékelik. Ezért a sztrájk egyoldalú pártolásával, a politikai szenvedélyek

szításával, a megegyezést elutasító állásfoglalásokkal nem tudták a bányászok igazi érdekeit képviselni. Álláspontjuk alkalmatlan volt a szélsőjobboldali mesterkedések leleplezésére.

Nagy leckét kaptak ezúttal a kormány és a polgárság erői is. Bebizonyosodott, hogy a legális munkásmozgalmat támadó politikájuk a szélsőjobboldali erőknél kedvezett. Nem kerülhetik el a szélsőjobboldal hatalomátvételt, ha engedik megsemmisíteni a legális munkásmozgalmat. A külpolitikai megfontolásokon túl bizonyára ez a felismerés is szerepet játszott abban, hogy az SZDP és a szakszervezet legalitásukat a háború éveiben is megtarthatták.

(folytatása következő lapszámunkban)

Nicknek úgy fáj a háta és a melle, mintha túvel szurkálták volna össze. Égett a teste, sajgott a lelke, amikor csöngettek. Szorongó szívvel, kiürült elmével, összetapadt gyomorral nyitott ajtót.

Abby Duella állt az ajtó előtt. Dirk Duella, a hajógyáros leánya. Nem szólt. Nicknek nem volt annyi ideje sem, hogy megjedjen. Abby azonnal lött, és Nick golyóval a szívében rogyott össze.

4.

– Roppantul élveztem ezeket a heteket - mondta a Sátán, de a kobra hiába tekergett, nem látott senkit maga körül. – Azért jöttem, hogy köszönetet mondjak és megjutalmazalak. Igazán büszke lehetsz magadra!

– Nem értelek – szólt a kobra. – Ha ennyire élvezted, miért nem hagytál az ember tesztében, bőrében? Akkor még többet isz tehettem volna!

A kobra csalódottan felsóhajtott és elnyúlt a földön.

– Vigyázz! – kiáltott ekkor váratlanul a kobra felesége, aki tojásain összetekeredve, a közelében feküdt.

A kobrának azonban már nem maradt ideje a menekülésre. Egyiptom szent madara, az Ibisz, hosszú koplalás után végre jóllakott.

Jegyzetek

1. Lassan József: A Nógrádi Szénbányászat Felszabadulás utáni Műszaki Története, I. kötet 90. oldal
2. Szekeres József: Magyar Bányamunkásság Harcai 1934-1944, 176. oldal
3. Zágoni Ernő: A Magyar Kommunisták a Munkásegységért 1939-1942, Kossuth 1963, 56. oldal. Az adatok meglepőek, mert korábban nem használták fel, másrészt az emlékiratok, memoárok egyoldalúak. Az 1920-1935 közötti adatokat nem vizsgáltam.
4. Jakab Sándor: Nógrád megye gazdasági, társadalmi helyzete a felszabadulás idején Hadtörténeti közlemények 1967/4. szám 651. oldal. Kómár Gábor visszaemlékezése., Nógrádi Történeti Múzeum adattára. 1717-74.
5. Baloldali Összesítő 1939. május 19. Szekeres József: Magyar Bányamunkásság Harcai 1934-1944 167. oldal
6. Szekeres József idézett mű, 128. oldal
7. Uo: 128. oldal. 1939. június 6-án a Frigyes-aknán kitört sztrájkot Mocsáry Ödön kormánypárti képviselő közbenjárásával rendezik. Sőt a követeléseket más bányauzemek

is megkapták.

Zágoni Ernő: Magyar Kommunisták a Munkásegységért 1939-1942. 76-77. oldal

Nógrád megye története III. kötet 160-161. oldal.

A Nyilaskeresztes Párt megyei taglétszámát az 1939-es választások idején kb. 5000 főre becsülik.

8. Szekeres József: Magyar Bányamunkásság Harcai 1934-1944, 155. oldal.

9. Uo.: 171. oldal. A Nógrád megyei küldöttek személyére vonatkozó adatokat nem találtam.

10. Párttörténeti Intézet: A Bányász-szakszervezet iratai. 3/1940.

Szekeres József: az idézett mű 175. oldal. A nyilasok által szervezett bányászkongresszuson 30 százalékos béremelés követelésében állapodtak meg. Ez példátlanul magas!

11. Szekeres József: idézett mű 179-180. oldal

12. Magyar Vasmunkások lapja, 1940. dec. 15.

